

บทที่ ๖

บุคคลสำคัญของท้องถิ่น

ปัตตานีมีบุคคลสำคัญในยุคสมัยต่าง ๆ ต่อเนื่องมาเป็นจำนวนมาก ทั้งในด้านการปกครอง ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และด้านศิลปะวัฒนธรรม ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะที่มีหลักฐานเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ หลังจากปี พ.ศ. ๒๐๐๐ เป็นต้นมา โดยกล่าวรวมเป็น ๒ กลุ่ม คือ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ และบุคคลสำคัญทางวัฒนธรรม

๑. บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

บุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีส่วนทำให้เมืองปัตตานีเจริญรุ่งเรือง นับตั้งแต่สร้างเมืองปัตตานีในราว พ.ศ. ๒๐๐๐ เป็นต้นมา มีดังนี้

ราชาศรีวังสา ปกครองเมืองปัตตานีราวปี พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๔๓ เดิมเป็นเจ้าเมืองอยู่ที่เมือง “กอตามะลิขัย” หรือ ลังกาสูกะ มีความเห็นว่า ริมฝั่งทะเลที่มีชายชราชาวมลายู ชื่อ “ตานี” มีอาชีพเป็นชาวประมง ที่คนทั่วไปเรียกว่า “ปะตานี” นั้น มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น พื้นที่สูงน้ำไม่ท่วมในฤดูฝน ชายทะเลเป็นแหลมยาวมีอ่าวกว้างใหญ่เหมาะสำหรับเป็นท่าเรือกำบังคลื่นลมได้อย่างดี มีลำคลองเล็กๆ เป็นเส้นทางคมนาคมให้เรือเล็กแล่นออกทะเลได้สะดวก อาทิ “คลองกรือเซะ” ดังนั้น ราชาศรีวังสา และวงศานุวงศ์พร้อมพสกนิกรที่ลังกาสุกะจึงได้ย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านดังกล่าว สร้างพระราชวังใกล้หมู่บ้านปะตานี ประตูดังหันออกไปยังฝั่งคลองปะระ เพื่อให้สะดวกในการนำเรือเข้าออก ด้านทิศเหนือของวังมีคลองปาปารี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า สุโหงแปแปรี

เมื่อราชาศรีวังสาสร้างวังเรียบร้อยแล้วจึงให้ขุดคลองอีก โดยให้ล้อมรอบพระราชวังเพื่อเป็นป้อมปราการป้องกันศัตรูที่จะรุกล้ำเข้ามาในพระราชวัง คลองนี้ได้ขุดจากคลองกรือเซะไปทางด้านหลังเมือง และมาบรรจบกับคลองปาปารี (คลองสุโหงแปแปรี) ซึ่งยังปรากฏให้เห็นที่หมู่บ้านกรือเซะในปัจจุบัน โดยราชาศรีวังสาได้ตั้งชื่อเมืองแห่งใหม่นี้ว่า “ปะตานี” ต่อมาเรียกเป็น “ปาตานี” เมืองปัตตานีเป็นที่รู้จักของผู้คนที่เดินทางเข้ามาค้าขายทั่วโลกทั้งตะวันออกและตะวันตก และมีชื่อเสียงด้านการค้ามากในเวลาต่อมา

ราชาอินทรา เป็นโอรสของราชาศรีวังสา ปกครองเมืองปัตตานีต่อจากบิดา ในช่วง พ.ศ. ๒๐๔๓ - ๒๐๗๓ ก่อนหน้านี้ผู้ครองเมืองลังกาสุกะและเมืองปัตตานียังคงนับถือ พุทธศาสนา ต่อมาเมื่อมีชาวเมืองปาไซที่เกาะสุมาตราหลายคนที่นับถือศาสนาอิสลาม ได้ถูกพวกอินดูยกทัพเข้าตีเมือง จึงได้อพยพมาอยู่ที่เมืองปัตตานี บริเวณนั้นจึงได้ ชื่อว่า หมู่บ้านปาไซ ชาวมุสลิมที่หมู่บ้านปาไซคนหนึ่งชื่อว่า “ชะห์ ซาอิด” เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหลายอย่าง อาทิ ความรู้ด้านกฎหมายอิสลาม และความรู้ทางการแพทย์รักษาโรคต่างๆ เป็นบุคคลที่ชาวปัตตานียอมรับนับถือในความสามารถ

อยู่มาวันหนึ่ง ราชาอินทรา ได้ประชวรเป็นโรคฉิวหนัง ไม่มีแพทย์คนใดในเมืองปัตตานีสามารถรักษาให้หายได้ แม้แต่แพทย์จากต่างประเทศที่เก่งกาจก็รักษาไม่หาย “ชะห์ ซาอิด” ชาวเมืองปาไซ ขออาสาถวายการรักษา โดยมีข้อแม้ว่า ราชาอินทรา จะต้องเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ราชาอินทรา ทรงยินยอมเพราะอยากหายจากโรคที่เป็นอยู่ แต่เมื่อหายประชวรแล้ว กลับมิได้ปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้กับชะห์ ซาอิด ในที่สุดก็กลับประชวรด้วยโรคเดิมอีก เป็นอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง โดยในครั้งที่ ๓ ราชาอินทรา ได้ทรงยินยอมปฏิบัติตามคำสัญญา จึงหายประชวรอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุนี้ ราชาอินทรา จึงได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามแทนศาสนาพุทธตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ราชาอินทราเป็นเจ้าเมืองปัตตานีคนแรกที่นับถือศาสนาอิสลาม ได้พระนามใหม่ว่า “อิสมาแอลซาร์” (การใช้คำว่า สุลต่านนำหน้าตามแบบอาหรับ และการใช้ “ซาร์” ลงท้ายตามแบบเปอร์เซีย) เปลี่ยนตำแหน่งข้าราชการใหม่หมด อาทิ เปลี่ยนตำแหน่งประธานมุขมนตรี เป็นตาโต๊ะ เป็นต้น

“สุลต่านอิสมาแอลซาร์” ได้ปกครองเมืองปัตตานีให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วโลก มีชาวสยาม จีน ชาว อินเดีย อาหรับ โปรตุเกส ฯลฯ เข้ามาค้าขายที่เมืองปัตตานี โดยในครั้งแรก “สุลต่านอิสมาแอลซาร์” ได้ส่งคณะทูตจากเมืองปัตตานีไปเจริญสัมพันธไมตรีกับเมืองมะละกา และกรุงศรีอยุธยา ราชธานีของสยามในเวลานั้น

สุลต่านอิสมาแอลซาร์ มีโอรส ๒ องค์ และธิดา ๑ องค์ คือ

๑. รายนมุซ็อฟฟาร์ (ออกเสียงแบบอาหรับว่า มุฎอฟฟาร์)
๒. ซิดีอาอีชะห์
๓. รายามันโซร์

สุลต่านมุซ็อฟฟาร์ซาร์ (มุฎอฟฟาร์ซาร์) เป็นโอรสของสุลต่านอิสมาแอลซาร์ ได้ปกครองเมืองปัตตานีต่อจากพระบิดาในช่วง พ.ศ. ๒๐๗๓ - ๒๑๐๗ (ค.ศ. ๑๕๓๐ - ๑๕๖๔) หลังจากขึ้นครองเมืองปัตตานีได้ระยะหนึ่ง สุลต่านมุซ็อฟฟาร์ซาร์ ได้เสด็จเยือนกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้ง เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรี โดยรายามันโซร์ พระอนุชาดูแลเมืองปัตตานีแทน กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งครองราชย์ช่วง พ.ศ. ๒๐๘๒ - ๒๑๑๒ ได้มอบชาวพม่า และล้านช้างแก่สุลต่านมุซ็อฟฟาร์ซาร์เป็นของกำนัลกลับเมืองปัตตานีด้วย เมื่อถึงเมืองปัตตานีได้จัดให้ชาวพม่าอยู่อาศัยที่เชิงสะพานกะดีเพื่อเลี้ยงช้าง และให้พวกล้านช้างอยู่ที่นาใกล้คลองปาเราะ หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า หมู่บ้านกือดี (กะดี) หรือบ้านดี ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

สุลต่านมุฮัมหมัดฟาร์ซาคี ได้เดินทางไปกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง ใน พ.ศ. ๒๑๐๗ และ ครั้งหลังได้สิ้นพระชนม์ที่นั่น พระศพถูกฝังไว้ที่ใกล้ปากน้ำเจ้าพระยา

สุลต่านมันโชร์ซาคี เป็นพระอนุชาของสุลต่านมุฮัมหมัดฟาร์ซาคี ได้ปกครอง เมืองปัตตานี ตำนานเมืองปัตตานีของฮิบรอฮิม ชุกรี เขียนบอกว่า สุลต่านมันโชร์ซาคี มี โอรส ๒ องค์ เกิดจากพระสนม ชื่อ รាយาเบห์โดร์ และรายนีมา แต่ในหนังสือเรื่อง “ลังกา- สุกะ ปาตานี ดารุสสลาม” ที่ อ. ลออแมน และอารีฟิน บินจิ (๒๕๔๐ : ๖๓) ระบุว่า สุลต่านมันโชร์ซาคี มีโอรส ๒ องค์ มีธิดา ๔ องค์ โดยธิดาองค์แรกมีนามว่า “รายนีเยา” ธิดาองค์ที่ ๒ มีนามว่า “รายนีรู” ธิดาองค์ที่ ๓ มีนามว่า “รายนีอู” และ ธิดาองค์ ที่ ๔ สิ้นพระชนม์ตั้งแต่พระชนม์ ๕ พรรษา และบอกว่าธิดาทั้ง ๔ องค์ ประสูติจากราชินี มีสก็อราชัง ส่วนโอรส ๒ องค์ที่ชื่อ รายนีมา ประสูติจากพระสนม แต่โอรสองค์เล็กประสูติ จากพระมเหสีมีพระนามว่า “ราชาบาคีโดร์” สุลต่านมันโชร์ซาคีสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๑๑๕

สุลต่านปาเตะสยาม (ปาติก สยาม) เป็นโอรสของสุลต่านมุฮัมหมัดฟาร์ซาคี ได้ขึ้นครองเมืองปัตตานี ต่อจากพระบิดา (น้องชายของพ่อ) คือต่อจากสุลต่านมัน- โชร์ซาคี ช่วงพ.ศ. ๒๑๑๕ - ๒๑๑๖ เพียง ๑ ปีเท่านั้น เหตุที่ได้พระนามว่า “สุลต่าน ปาเตะสยาม” ก็เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พระบิดา คือสุลต่านมุฮัมหมัดฟาร์ซาคี สิ้นพระชนม์ที่ เมืองสยาม แต่เนื่องจากสุลต่านปาเตะสยามมีพระชันษาเพียง ๙ พรรษาเท่านั้น จึงต้องให้ ซิตีอาฮ์ชะห์ผู้เป็นพระปิตุจฉา (น้องสาวของพ่อ) เป็นผู้สำเร็จราชการแทน ภายหลังทั้ง ๒ พระองค์สิ้นพระชนม์เพราะถูก “รายนีมัมบัง” (พระเชษฐาของรายนีปาเตะสยาม ที่ประสูติจาก พระสนม) ลอบสังหาร รายนีมัมบังเองก็ถูกปลงพระชนม์ในเวลาต่อมาเช่นกัน

สุลต่านเบห์โดร์ซาคี สุลต่านเบห์โดร์ซาคี เป็นโอรสของสุลต่านมันโชร์ซาคี ได้ครองเมืองปัตตานี ในช่วงพ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๒๗ เป็นเวลา ๙ ปี ก็ถูก “ราชานีมา” ลอบสังหารด้วยกริช เพราะต้องการแย่งราชบัลลังก์ แต่ราชานีมาก็ถูกบริวารของสุลต่าน เบห์โดร์ซาคีสังหารเช่นเดียวกัน สุลต่านเบห์โดร์ซาคีไม่มีโอรส มีเพียงพระธิดา ๓ องค์ คือ รายนีเยา รายนีรู และรายนีอู ในหนังสือเรื่อง “ลังกาสุกะ ปาตานี ดารุสสลาม” (อ.ลออแมน และ อารีฟิน บินจิ ๒๕๔๐ : ๖๔ - ๖๕) สรุปความได้ว่า ราชานีมาฮาดูร์ (สุลต่าน เบห์โดร์ซาคี) เป็นโอรสองค์สุดท้ายของสุลต่านมันโชร์ซาคีที่ประสูติจากพระมเหสี ได้ครองราชย์ ต่อจากสุลต่านปาเตะสยาม (ปาติกสยาม) ในขณะที่มีพระชันษาเพียง ๑๐ พรรษาเท่านั้น ได้สร้างความไม่พอใจแก่ขุนนาง จึงได้ยุยงให้ราชานีมา พระเชษฐา ที่ประสูติจากพระสนม วางแผนลอบปลงพระชนม์ ต่อมาราชานีมาเองก็ถูกขุนนางปลงพระชนม์เช่นกัน เมื่อไม่มี รัชทายาทที่เป็นโอรสจะสืบสันตติวงศ์ จึงมีการประชุมพิจารณาผู้ที่จะมาครองเมืองปัตตานี จากพระธิดาทั้ง ๓ องค์ ของสุลต่านมันโชร์ซาคี ในที่สุดรายนีเยา พระธิดาองค์แรกก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ปกครองเมืองปัตตานี

รายนีเยา ได้ปกครองเมืองปัตตานีในช่วง พ.ศ. ๒๑๒๗ - ๒๑๕๕ ซึ่งในสมัย ที่รายนีเยาปกครองเมืองปัตตานีด้วยพระปรีชาสามารถ บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก บ้านเมืองสงบสุข การค้าเจริญรุ่งเรือง พระนามของราชินีเยาลีอื่อเลื่องชจรชขายไปทั่วโลก กษัตริย์จากทวีปยุโรปและกษัตริย์จากเมืองต่าง ๆ ได้ส่งคณะทูตมาเชื่อมสัมพันธไมตรีกับ

เมืองปัตตานี โดยรายาฮิเยาก็ได้ส่งราชทูตไปยังเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการตอบแทนสัมพันธภาพ รวมทั้งเมืองสยาม และเมืองญี่ปุ่นด้วย ทำให้ชาวญี่ปุ่นเริ่มเข้ามาค้าขายที่เมืองปัตตานีเป็นครั้งแรก เรือสินค้าญี่ปุ่นได้เดินทางมาสู่เมืองปัตตานีอย่างไม่ขาดสาย รวมทั้งเรือสินค้าจากเมืองสยามก็เดินทางเข้ามาสู่เมืองปัตตานีที่เมืองสาย (สายบุรี ในปัจจุบัน) การค้าดำเนินไปอย่างต่อเนื่องด้วยดี กษัตริย์สยามเรียกพระนามราชินีฮิเยาว่า “พระนางเจ้าหญิง” โดยชาวเมืองปัตตานีก็ได้เรียกตาม แต่ออกเสียงเพี้ยนเป็น “รายาจาเอ็ง” หรือ “นาซาแย” หรือ “นังจาแย”

รายาฮิเยา ทรงสนพระทัยปัญหาความเป็นอยู่ของพลสกนิกกร โดยการให้ชุดคลองจากกรือเซะ มุ่งไปทางทิศใต้จนถึงแม่น้ำปัตตานีที่เตอร์มังัน (อยู่ในตำบลเกาะมาวี ต่อเขตกับปรีกี อำเภอยะรัง) เพื่อให้น้ำไหลมาตามคลองแห่งใหม่ คือ คลองกะดี ผ่านคลองกรือเซะ แล้วไหลออกทะเลตรงกัวลารอ (กัวลารอ อยู่ในตำบลตันหยงลุโละ อำเภอเมืองปัตตานีปัจจุบัน) ช่วยให้น้ำที่ไหลออกทางคลองกรือเซะเป็นน้ำจืด สามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้มากขึ้น

เมืองปัตตานี ในสมัยรายาฮิเยามีชื่อเสียงไปทั้งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ทำเรือเมืองปัตตานีคับคั่งไปด้วยเรือสินค้านานาชาติ แม้แต่ฝรั่งชาติฮอลันดาก็ได้เข้ามาค้าขายในเมืองปัตตานีเป็นครั้งแรกในสมัยนี้ เมืองปัตตานีขณะนั้นอุดมสมบูรณ์มาก และยังเป็นศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางแห่งการสืบทอดวัฒนธรรมมลายู ต่อมาในพ.ศ. ๒๑๔๘ ชาวสเปนได้เดินทางเข้ามาค้าขายที่เมืองปัตตานี และอีก ๕ ปีต่อมา ในพ.ศ. ๒๑๕๓ ชาวอังกฤษได้เข้ามาค้าขายที่เมืองปัตตานีด้วย

รายาฮิเยาได้รับพระสมัญญานามว่า “มาร์โฮม เกอร์ตามังัน” อันเป็นนามที่ชาวเมืองปัตตานีเรียกนาง เมื่อครั้งเสด็จทอดพระเนตรการขุดคลองที่หมู่บ้านเตอร์มังัน

รายาฮิเยาสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๙ พระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา พระองค์ไม่มีพระสวามี แต่เป็นผู้ปกครองเมืองปัตตานีที่พลสกนิกกรรักมาก และยังเป็นผู้ที่คนต่างชาติทั่วโลกรู้จักและยอมรับในความสามารถ

รายาบีรู เป็นพระชนินชฎกคินี (น้องสาว) องค์ที่ ๒ ของรายาฮิเยา ครองเมืองปัตตานีในช่วง พ.ศ. ๒๑๕๙ - ๒๑๖๗ ขณะขึ้นครองราชย์ รายาบีรู มีพระชนมายุ ๕๐ พรรษาแล้ว เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ประมาณ ๓ ปี ทรงเห็นว่าคลองที่ขุดจากหมู่บ้านเตอร์มังันไปถึงกรือเซะ มีกระแสน้ำไหลแรงเซาะริมฝั่งที่ติดต่อกับพระราชวังทำให้เสียหาย ที่สำคัญคือน้ำในคลองกรือเซะกลายเป็นคลองน้ำจืด ตามพระประสงค์ของรายาฮิเยา แต่มีผลเสียคือทำให้ที่ดินบริเวณนาเกลือตรงชายทะเลไม่สามารถทำเป็นนาเกลือ คือผลิตเกลือไม่ได้ รายาบีรูจึงมีรับสั่งให้สร้างเขื่อนกั้นน้ำที่ไหลมาจากด้านเหนือที่ไหลเข้าสู่คลองกรือเซะ เขื่อนนี้สร้างด้วยหิน จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านทำนบกหิน หรือบ้านตานะบาตอ อยู่ในอำเภอเมืองปัตตานี

เกี่ยวกับเรื่องการหล่อปืนใหญ่ ๓ กระบอก ในพงศาวดารเมืองปัตตานี (เลขที่ ๓๘ ประวัติสังฆมาจากกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๕๕) บอกว่าสร้างในสมัยที่เจ้าเมืองเป็นผู้หญิงเรียกว่า นางพระยาตานี ตำบลที่หล่อ คือ ริมบ้านกะเสะ (กรือเซะ) นายช่างที่หล่อปืนชื่อ เคี่ยม แซ่หลิม เป็นชาวฮกเกี้ยน ได้ภรรยาเป็นชาวมลายูจึงนับถือศาสนาอิสลาม

ตามภรรยา ปีน ๓ กระบอกมีชื่อว่า พญาตานี ศรีนครี และมหาหาล่าหลอ โดยหลิมโตะเคี่ยม (หลิมหรือลิม) ได้ทดลองยิงปืนใหญ่จนเสียชีวิตขณะทดลองยิงปืนกระบอกที่ ๓

รายาอูง เป็นพระชนิษฐาคิณองค์สุดท้ายของ รายาฮิเยา ได้อภิเษกสมรสกับ สุลต่านอับดุลฆอฟูรแห่งรัฐปาหัง และนางได้ไปอยู่ที่ปาหังกับพระสวามีนานถึง ๒๘ ปี ได้เดินทางกลับมาอยู่ที่เมืองปัตตานี เมื่อพระสวามีสิ้นพระชนม์ โดยได้นำพระธิดาชื่อ รายากูนิง กลับมาตามคำบัญชาของรายาปิรุพระชนิษฐา ได้ปกครองเมืองปัตตานีในช่วง พ.ศ. ๒๑๖๗ - ๒๑๗๘

ในสมัยของรายาอูง เมืองปัตตานีได้ทำศึกสงครามกับเมืองสยาม เนื่องจาก กรุงศรีอยุธยาราชธานีเมืองสยามมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ออกญาศรีวรวงศ์ได้ยึด อำนาจการปกครองจากพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ใน พ.ศ. ๒๑๗๓ แล้วสถาปนาตนเองขึ้นเป็น กษัตริย์มีนามว่า พระเจ้าปราสาททอง รายาอูงไม่ยอมรับพระเจ้าปราสาททอง จึงดส่ง ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง อันเป็นเครื่องแสดงความสัมพันธ์ไมตรี ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๗๗ กองทัพเรือจากกรุงศรีอยุธยา จึงได้ยกทัพเข้าสู่ปากน้ำเมืองปัตตานี ได้สู้รบกับกองทัพเมืองปัตตานี แต่ไม่สามารถเอาชนะได้จึงถอยทัพกลับไป เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๗๗ ต่อมาภายหลังได้มีการเจรจาเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกันใหม่ โดย ทางเมืองปัตตานียินยอมส่งเครื่องราชบรรณาการแก่สยามเหมือนเดิม รายาอูงสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. ๒๑๗๘

รายากูนิงเป็นพระธิดาของรายาอูงกับสุลต่านอับดุลฆอฟูร แห่งรัฐปาหัง ซึ่ง ต่อมารายากูนิงได้เป็นชายาของ “ยังดีเปอร์ตวันมุดอร์” โอรสเจ้าเมืองยะโฮร์ โดย ยังดีเปอร์ตวันมุดอร์ได้มาอยู่กับราชินีกูนิงที่เมืองปัตตานีด้วย รายากูนิงปกครองเมืองปัตตานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๗๘

รายากูนิงทรงโปรดการกสิกรรมและพาณิชย์กรรม นางมีรายได้จากการขายพืชผล ในอุทยานจนไม่ต้องใช้เงินของแผ่นดินเลย รายากูนิงเป็นเจ้าขององค์แรกที่ทำการค้าขาย กับชาวต่างประเทศด้วยตนเอง ทรงจัดเรือสินค้าพร้อมกับต้นที่สนิท ให้นำสินค้าจากเมือง ปัตตานีไปขายตามหัวเมืองต่างๆ บรรดากัปตันของรายากูนิงต่างได้รับสมญานามว่า “พ่อค้า รายา”

รายากูนิง ได้รับเกียรติจากเมืองสยามเช่นเดียวกับรายาฮิเยา ด้วยการขนาน นามว่า “พระนางเจ้าหญิง” หรือ “นางเจ้าหญิง” ราชินีกูนิงได้สานต่อสัมพันธ์ไมตรีกับ เมืองสยามอย่างแน่นแฟ้น สิ่งที่ชาวเมืองปัตตานีชื่นชมรายากูนิงอย่างมากคือ นางได้ยก ทรัพย์สินที่นางหามาได้จากการค้าขาย และส่วนที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดของนางให้เป็นของ รัฐ รายากูนิงได้เดินทางไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา เพื่อประสานรอยร้าวใน ศักดิ์สงครามที่เกิดขึ้นในสมัยรายาอูง

แต่ทว่าชีวิตสมรสของรายากูนิงในช่วงหลังกลับมีปัญหา เพราะพระสวามีไปติดพัน หลงใหล “นางดั่งสิริต” นักร้องเสียงทองของราชสำนัก ภายหลังมีปัญหาต้องเลิกร้างกัน ยังดีเปอร์ตวันมุดอร์ พระสวามีและข้าราชการบริพารของพระสวามีต้องเสด็จกลับเมืองยะโฮร์ รายากูนิงจึงปกครองเมืองปัตตานีเองตามลำพัง โดยบ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุขตลอด

พระชนม์ชีพของนาง รายาภูณิงสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๒๒๙ (ค.ศ. ๑๖๘๖) ชาวเมืองปัตตานี
ขนานพระนามว่า “มัวโฮม บือฮาร์” เนื่องจากรายาภูณิงไม่มีรัชทายาท จึงทำให้ราชวงศ์ศรีวังสา
ที่ครองเมืองปัตตานีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๐ สิ้นสุดลงในสมัยของรายาภูณิง

หลังจากนั้นเจ้าเมืองปัตตานีปกครองโดยราชวงศ์อื่น ก็เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาหลาย
ราชวงศ์ แต่ไม่มีเจ้าเมืองคนใดมีผลงานโดดเด่นเท่ากับสมัยราชวงศ์ศรีวังสา การค้ากับต่าง
ประเทศก็เสื่อมลง ชาวยุโรปเดินทางออกจากเมืองปัตตานีหมด คงเหลือแต่พ่อค้าชาวจีน
ญี่ปุ่น อินเดียและอาหรับเท่านั้น โดยในช่วงเวลาดังกล่าว ก็มักจะต้องทำศึกสงครามกับสยาม
อยู่เนืองๆ จนในที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ กองทัพสยามได้เข้าตีเมืองปัตตานีอีกครั้ง
และสามารถยึดเมืองได้ หลังจากนั้นการแต่งตั้งเจ้าเมืองจึงอยู่ในอำนาจของสยามโดยมีเมือง
สงขลาเป็นผู้กำกับดูแลเมืองปัตตานี

พระยาตานี (ขวัญชัย) เป็นบุตรของนายเค่ง (ชาวจีนแผ่นดินใหญ่ที่เดินทาง
โดยเรือสำเภามาที่เมืองสงขลา ได้แต่งงานกับหญิงชาวเมืองสงขลา มีบุตร ๒ คน คือ นาย
ขวัญชัย กับนายพ่าย) ต่อมานายเค่งได้ช่วยงานราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยการเสนอ
ของพระยาสงขลา (บุญฮ้อย) ซึ่งรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ได้ทรงแต่งตั้งนายเค่ง ให้เป็นพระมหานุภาพปราบสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ และนายเค่ง
ได้ถวายนายขวัญชัย บุตรชายคนโตให้เป็นมหาดเล็กของรัชกาลที่ ๑ ที่กรุงเทพฯ ต่อมาพระยา
สงขลา ได้กราบบังคมทูลขอตัวนายขวัญชัยมหาดเล็กมารับราชการในตำแหน่งปลัดเมืองจะนะ
คอยช่วยเหลือพระมหานุภาพปราบสงคราม ผู้เป็นบิดาที่ชราภาพแล้ว โดยนายขวัญชัยได้ให้
นายพ่าย น้องชาย ช่วยกันฝึกอบรมชาวเมืองจะนะทั้งไทยและจีน ให้มีความรู้ความชำนาญ
ในการใช้อาวุธป้องกันตัว

ใน พ.ศ. ๒๓๕๑ เกิดความไม่สงบที่เมืองปัตตานี โดยระตูปะกาลันมีปัญห
ขัดแย้งกับข้าราชการที่เรียกว่า “ลักษณดาอิน” (ลักษณดา เป็นตำแหน่งขุนนางไทยสมัย
ก่อน) ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลบริหารบ้านเมืองปัตตานีสมัยนั้น จนถึงขั้นเกิดการต่อสู้กัน
ทางราชการจึงได้ให้นายขวัญชัย ปลัดเมืองจะนะไประงับการพิพาทดังกล่าว จนเหตุการณ์
สงบ ด้วยเหตุนี้รัชกาลที่ ๑ จึงมีพระราชดำริให้แบ่งแยกเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง
และโปรดเกล้าฯ ให้นายขวัญชัยเป็นเจ้าเมืองปัตตานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๑ เรียกผู้ว่าราชการ
เมืองปัตตานี ขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา นับเป็นเกียรติประวัติที่นายขวัญชัย
คนไทยเชื้อสายจีน (พ่อเป็นจีน แม่เป็นไทย) ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี

ผลงานที่พระยาตานี (ขวัญชัย) ได้สร้างไว้ที่เมืองปัตตานี ในช่วงที่เป็นผู้ว่าราชการ
เมืองนั้นมีมากมาย อาทิ การสำรวจภูมิประเทศเพื่อปักปันเขตแดนเมืองทั้ง ๗ คือ เมือง
ปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองหนองจิก เมืองรามันห์ เมืองระแงะ เมืองสาย และเมืองยะลา
ซึ่งต้องใช้เวลานานถึง ๖ เดือนกว่าจะสำเร็จตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๑ นอกจากนี้
พระยาตานียังได้ปรับปรุงกิจการท่าเรือให้กลับกลายเป็นศูนย์การค้าแร่ดีบุก เกลือ และ
ผลิตภัณฑ์อื่นๆ ทำให้พ่อค้าเรือสำเภาชาวจีน และอีกหลายชาติเข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยน
สินค้ามากขึ้น ช่วยทำให้เศรษฐกิจของเมืองปัตตานีฟื้นฟูอย่างรวดเร็ว ส่วนผลงานด้านการ

ปกครอง พระยาตานีได้ยึดนโยบายเสริมสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ เพื่อขจัดความหวาดระแวงที่มีต่อกัน ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นมิตรเกิดน้ำหนึ่งใจเดียวในการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อพัฒนาบ้านเมือง จนเมืองปัตตานีเจริญก้าวหน้าและเกิดสันติสุข พระยาตานีได้ปกครองเมืองปัตตานีนานประมาณ ๗ ปีเศษ และได้ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. ๒๓๕๘

พระยาตานี (นายพ่าย) เป็นน้องพระยาตานี (ขวัญชัย) ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีต่อจากพี่ชาย ซึ่งในสมัยนี้ “โต๊ะสาเหียด หรือ ไชยิด” ที่ได้หนีไปเมื่อครั้งปะทะกับพระยาตานี (ขวัญชัย) ได้มาก่อนความวุ่นวายที่เมืองปัตตานีร่วมกับพรรคพวกอีก โดยพระยาอภัยสงคราม กับ พระยาเมืองสงขลา (เถียนจง) ได้ยกทัพมาช่วยพระยาตานี (นายพ่าย)ปราบพวกก่อการวุ่นวาย ในที่สุดได้มีการปรึกษาหารือกันว่าควรจะเลือกสรรบุคคลในท้องถิ่นมาปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ เพื่อจิตวิทยาการปกครอง จึงได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้ทรงแต่งตั้งผู้ปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ ดังนี้

๑. ให้ตัวนสุหลง เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี อยู่ที่กรือเซะ
๒. ให้นายพ่าย (อดีตผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี) เป็นผู้ว่าราชการเมืองยะหริ่ง
๓. ให้ตัวนหนิ (สนิ) เป็นผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก
๔. ให้ตัวนมาโซร์ เป็นผู้ว่าราชการเมืองรามันห์ อยู่ที่โกตาบารู
๕. ให้ตัวนหนิเต๊ะ เป็นผู้ว่าราชการเมืองระแงะ
๖. ให้ตัวนหนิตะ เป็นผู้ว่าราชการเมืองสาย (สายบุรี) อยู่ที่ยี่งอ
๗. ให้ตัวนยาลอ (ยาลา) เป็นผู้ว่าราชการเมืองยะลา

โดยให้มีบรรดาศักดิ์ ดังนี้

- ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาริษิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนา-เขตประเทศราช
- ผู้ว่าราชการเมืองยะหริ่ง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิพิธเสนามาตยาธิปัตติศรีสุรสงคราม
- ผู้ว่าราชการเมืองรามันห์ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยารัตนภักดีศรีราชบดินทร์สุนทรทิวังษา
- ผู้ว่าราชการเมืองสาย มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุริยสุนทรบวรภักดีศรีมหา-รายาปัตตมอับดุลวิบูลย์ขอบเขตประเทศมลายูวิเศษวังษา
- ผู้ว่าราชการเมืองระแงะ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตะปะงันภักดีศรีสุวรรณประเทศวิเศษวังษา ต่อมาเปลี่ยนเป็นพระยาภูผาภักดีสุวรรณประเทศวิเศษวังษา
- ผู้ว่าราชการเมืองยะลา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาณรงค์ฤทธิศรีประเทศวิเศษ-วังษา
- ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเพชรภิบาลนฤเบศร์วาปีมุลินทนนฤบดินทรสวามิภักดี

ให้นายพ่าย (พระยาพิพิธเสนามาตย์ฯ) เป็นผู้ดูแลหัวเมืองทั้ง ๗ โดยให้ขึ้นตรงต่อเมืองสงขลา แต่ปรากฏว่าก็ยังคงมีเหตุการณ์ไม่สงบอยู่เรื่อยๆ จึงได้ทรงเปลี่ยน

นโยบายแต่งตั้งทายาทของผู้ว่าราชการเมืองทั้ง ๗ ปกครองเมืองแทน ผู้ว่าราชการเมืองที่เสียชีวิตให้เป็นตำแหน่งสืบสกุล สืบต่อมาอีกหลายรุ่น จนมาถึงรุ่นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ๕ คนสุดท้าย ดังต่อไปนี้

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (สุลต่านมุฮัมหมัด หรือ ตนกมุฮัมหมัด) มีนามเดิมว่า ตนกบือซาร์ หรือ ตนกูปะสา เป็นบุตรของเจ้าเมืองกลันตัน (ราชามูตา) ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ พระยาวิชิตภักดี ตนกมุฮัมหมัด ได้สร้างวังที่ชายทะเล ชาวบ้านเรียกว่าตนกบือซาร์ ซูเบอร์รัต (หมู่บ้านต้นหยงลูโละในปัจจุบัน) ต่อมาเห็นว่าไม่เหมาะสมในด้านภูมิศาสตร์ จึงได้ย้ายมาสร้างวังใหม่ที่ “จะบังติกอ” ซึ่งเป็นที่พำนักของผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีอยู่นานตราบจนผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนสุดท้าย คือ พระยาวิชิตภักดี ตนกอับดุลกอรีเดร์ กามารุดดีน

พระยาวิชิตภักดี สุลต่านมุฮัมหมัด มีบุตรและธิดา ๖ คน ดังนี้

- ๑) ตนกูปูเตะ (ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนที่ ๒)
- ๒) ตนกูปุลัด (เรียกอีกอย่างว่า ตนกูฮาญีตุวอร์)
- ๓) ตนกูฮูเซ็น (เรียกอีกอย่างว่า ตนกูนีมันดารฮัน)
- ๔) ตนกูปอสู หรือ ตนกูสุไลมานซาฟุดดีน (ต่อมาได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนที่ ๔)
- ๕) ตนกุตัมบัล ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับรายนารามันห์ (ผู้ว่าราชการเมืองรามันห์)
- ๖) ตนกูลาโบะฮ์ ได้อภิเษกสมรสกับตนกูจิ โอรสตนกูปังโม่ร์

คนทั่วไปจะนิยมเรียกว่า “พระยาตานี” มากกว่าจะเรียกว่าพระยาวิชิตภักดี โดยพระยาวิชิตภักดี สุลต่านมุฮัมหมัดนับเป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีราชวงศ์กลันตัน ที่ปกครองเมืองปัตตานีให้ร่มเย็นเป็นสุข จนถึงแก่อนิจกรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ศพถูกฝังไว้ที่สุสานต้นหยงดาโต๊ะ คนทั่วไปจึงมักเรียกว่า “อัลมาร์โฮมต้นหยง”

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตลกูปูเตะ) มีนามเดิมว่า ตลกูปูเตะ เป็นบุตรคนโตของพระยาวิชิตภักดี สุลต่านมุฮัมหมัด ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีต่อจากบิดาในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ ในยุคนี้นักธุรกิจต่างชาติเข้ามาค้าขายในเมืองปัตตานี โดยเฉพาะชาวจีน ได้เดินทางเข้ามาค้าขายและมาอยู่ที่เมืองปัตตานีมากกว่าชนชาติอื่นๆ ชุมชนที่ชาวจีนมาอาศัยอยู่เรียกว่า “หมู่บ้านชาวจีน” หรือ “ตลาดจีน” ชาตินี้ๆ ก็ทยอยเข้ามาอยู่ด้วย ในสมัยนี้เมืองปัตตานี จึงมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น นับเป็นความสามารถของพระยาวิชิตภักดี ตลกูปูเตะ ที่ปกครองเมืองปัตตานีให้เจริญก้าวหน้า อยู่เย็นเป็นสุขนานถึง ๒๖ ปี ท่านมีบุตร ธิดา ๗ คน ดังนี้

- ๑) ตนกบือซาร์ หรือตลกูตีมุง (ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนที่ ๓)
- ๒) ตนกูอามงร์ (ได้เป็นชายาของรายาบันตะรอ รัฐกลันตัน)
- ๓) ตนกูอัมบี (ได้เป็นชายาของตลกูมุฮัมหมัด รัฐกลันตัน)
- ๔) ตนกูตือเงาะ (ได้เป็นชายาของผู้ว่าราชการเมืองยะลา)
- ๕) ตนกูปิ (ได้เป็นชายาของตลกูมุฮัมหมัด โอรสรายาเบอร์รัต)
- ๖) ตนกูปัตตานี (ได้เป็นชายาของตลกูปือร์ซาร์ รัฐกลันตัน)

๗) ตนกุมุฮัมหมัด (ช่วงที่ตนกุสโลมาน ชาฟูตติน เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ได้เป็นอุปราช)

บุตรและธิดาทั้ง ๗ คนของพระยาวิชิตภักดีฯ ตนกูปูเตะ เกิดจากตนกุรายา ซึ่งเป็นธิดาของสุลต่านกลันตัน และเกิดจาก ตนกุโวะ ซึ่งเป็นธิดาของตนกุตือเงาะ (ตนกุตือเงาะ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิทักษ์ฯ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี)

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตนกูปูเตะ) ได้เดินทางไปรักษาตัวและถึงแก่อนิจกรรมที่เมืองกลันตัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ โดยได้อีกนามหนึ่งว่า “อัลมาร์โฮมกลันตัน” หมายถึงผู้เสียชีวิตที่กลันตัน

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตนกูปือซาร์) มีนามเดิมว่า ตนกูปือซาร์ หรือตนกุตีมุง เป็นบุตรของพระยาวิชิตภักดีฯ (ตนกูปูเตะ) เหตุการณ์บ้านเมืองก็ยังคงสงบสุขเช่นเดียวกับสมัยของพระบิดา มีบุตรธิดาหลายคนและมีภรรยาหลายคน หลวงวิชิตภักดีฯ (ตนกูปือซาร์) ได้ถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ศพถูกฝังที่สุสานโต๊ะอาเยาะ

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตนกุสโลมานชาฟูตติน หรือ ตนกูปอส) เป็นบุตรของพระยาวิชิตภักดีฯ สุลต่านมุฮัมหมัด เป็นน้องของพระยาวิชิตภักดีฯ ตนกูปูเตะ ในสมัยของพระยาวิชิตภักดีฯ (ตนกุสโลมานชาฟูตติน) ได้พัฒนาเมืองปัตตานีมากมายหลายด้านที่เป็นประโยชน์ต่อชาวเมืองปัตตานี ได้แก่ การขุดคลองปรับคลองปัตตานีที่คดเคี้ยวเป็นแนวตรงจากหมู่บ้านปริกีมายังหมู่บ้านอาเนาะบูลูด (ชาวบ้านเรียกว่า อาเนาะบูลูอะ อยู่อำเภอยะรัง) ยาว ๗ กิโลเมตร เรียกว่า คลองสุโหลงบารู หรือคลองใหม่ อยู่ในอำเภอยะรัง และได้สร้างมัสยิดทำด้วยปูนที่จะบังตีกอ ซึ่งยังคงปรากฏมาจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนั้นยังได้สร้างวังใหม่ทางด้านตะวันออกของวังเก่าที่จะบังตีกอและได้อยู่ที่วังแห่งใหม่นี้จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตนกุสโลมานชาฟูตติน) มีบุตรธิดา ๔ คน ดังนี้

๑) ตนกุสูลอง

๒) ตนกูปือซาร์ถ้วนกัมบัล

๓) ตนกูอับลูกอเดร์ กามารุดดีน (ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนที่ ๕ และเป็นคนสุดท้ายของราชวงศ์กลันตันที่เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี)

๔) ตนกุมุฮัมหมัดซอและ

พระยาวิชิตภักดีฯ (ตนกุสโลมานชาฟูตติน) ได้ถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ศพถูกฝังที่สุสานโต๊ะอาเยาะ ในเขตเมืองเก่าจะบังตีกอนั่นเอง

พระยาวิชิตภักดีศรีสุรวัจนารัตนาเขตประเทศราช (ตนกูอับลูกอเดร์ กามารุดดีน) มีนามเดิมว่า ตนกูอับลูกอเดร์ กามารุดดีน เป็นบุตรของพระยาวิชิตภักดีฯ (ตนกุสโลมานชาฟูตติน) ปกครองเมืองปัตตานีที่จะบังตีกอ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๕ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก ๗ หัวเมือง ให้มารวมเป็นเมืองเดียว ยกเลิกอำนาจเจ้าเมือง

ทั้ง ๗ ตั้งเป็นมณฑลปัตตานี โดยมีพระยาศักดิ์เสนี (หนา บุนนาค) เป็นสมุหเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลปัตตานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙

ตนกูอับดุลกอร์เดร์ กามารุดดีน ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีคนสุดท้าย ได้อพยพครอบครัวไปอยู่ที่รัฐกลันตันจนวาระสุดท้าย โดยได้ถึงแก่อนิจกรรมที่กลันตันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

๒. บุคคลสำคัญทางวัฒนธรรม

จะเริ่มต้นเหตุการณ์ตั้งแต่พระยาศักดิ์เสนี (หนา บุนนาค) ได้มาเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลคนแรกของมณฑลปัตตานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ บุคคลสำคัญทางวัฒนธรรม อาจเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดปัตตานี โดยสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดปัตตานี หรือเป็นบุคคลจากที่อื่นแล้วมาอยู่จังหวัดปัตตานี สร้างคุณประโยชน์แก่จังหวัดปัตตานี จนเป็นที่ยกย่องสรรเสริญเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลัง และบุคคลของท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดปัตตานีที่อนุรักษ์ เสริมสร้าง สืบทอด เผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงาม ที่เป็นเอกลักษณ์ของปัตตานีให้แพร่หลาย สร้างชื่อเสียงแก่จังหวัดปัตตานี รวมทั้งบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางการเมือง การปกครองอันมีส่วนทำให้จังหวัดปัตตานีเจริญก้าวหน้า ประชาชนชาวจังหวัดปัตตานีได้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขซึ่งมีอยู่มากมายหลายคน อาทิ

พระยาเดชาอนุชิตสยามมิสร์ภักดี มีนามเดิมว่า หนา บุนนาค ได้เดินทางมาอยู่ที่ปัตตานีครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๔๙ ตรงกับรัชกาลที่ ๕ ตามที่ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้มาดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี เมื่อครั้งยังเป็นพระยาศักดิ์เสนี โดยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ปกครองเมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองระแงะ และเมืองสายขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการภาคใต้ ในพ.ศ. ๒๔๕๘ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เป็นผู้สำเร็จราชการภาคใต้ โดยใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ทรงยุบเมืองระแงะ เป็นจังหวัดนราธิวาส ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ ยุบเมืองปัตตานี เป็นจังหวัดปัตตานี ยุบเมืองสาย เป็นจังหวัดสายบุรี และเปลี่ยนเมืองยะลา ให้เป็นจังหวัดยะลา โดยเอาเมืองรามันท์ มารวมด้วย ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงมีเพียงจังหวัดปัตตานี จังหวัดสายบุรี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาสรวม ๔ จังหวัด

พระยาเดชาอนุชิตฯ เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๙ - ๒๔๖๖ และมีสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ต่อมาอีก ๒ คน คือ หม่อมเจ้าสุภะดิเดช ชยางกูร เป็นช่วง พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๙ และพระยาอุดมพงษ์ เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรภักดี) เป็นช่วง พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้เอง ได้ยุบจังหวัดสายบุรีให้เป็นอำเภอสายบุรี และให้ขึ้นต่อจังหวัดปัตตานี ในปีนี้เองได้ยกเลิกมณฑลปัตตานีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้วตั้งเป็นจังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยสืบต่อมาถึงปัจจุบัน (เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่ง เมืองสายหรือเมืองสายบุรี รวมเป็นจังหวัดปัตตานี เมืองรามันท์รวมกับเมืองยะลา เป็นจังหวัดยะลา ส่วนเมืองระแงะ เป็นจังหวัดนราธิวาส) จึงยังคงมีเพียง ๓ จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมากระทั่งปัจจุบัน